

gevangenen in het *Sternlager* ook op de Joodse gezagsdragers een zekere mate van controle uitgeoefend werd: het *Sternlager* is het enige ons uit de tweede wereldoorlog bekende kamp geweest waarin een 'vaste' gevangenen-recht-bank bestond waarbij men bij misdragingen door Joodse mede-gevangenen een klacht kon indienen; van dat college was Herzberg een van de leden.

Zo was, althans tot begin '45, de algemene situatie in het *Sternlager* in wezenlijke opzichten aanzienlijk beter dan in de 'officiële' concentratie-kampen. En toch! 'Dor, dor, dor is het leven hier', noteerde Herzberg medio september,

'het is of de levens-elixer verdroogd is en alleen de honger is overgebleven . . . Geen liefde is hier, geen eros . . . Er zijn geen verhoudingen en wat er is, bepaalt zich tot oppervlakkige bewondering. De kinderen begrijpen niet meer, dat mannen en vrouwen anders dan afzonderlijk in barakken slapen. Zij hebben de slaapkamer van hun ouders vergeten. Zij weten ternauwernood nog wat een huis is . . . En toch: de man en de vrouw sluiten zich hechter aaneen, ze leggen het hoofd op elkanders schouder, uit een huiveringwekkende angst voor de eenzaamheid.

'Oh, laat me niet alleen', schijnen ze te bedoelen' –

en dan volgt een passage, hier en daar haast woordelijk gelijk aan wat David Koker in *Vught* schreef:

'Spookachtig is het leven geworden. Het vuur brandt, maar het is koud. En het licht werpt geen schaduw. Het is alsof we van glas zijn, even doorzichtig, even broos. De liefde heeft ons verlaten.'¹

★

Er waren in het *Sternlager*, gelijk eerder vermeld, bijna vierhonderdvijftig uit Westerbork afkomstige Joden opgesloten die in het bezit waren van hetzij visa voor Palestina, hetzij bewijzen (*certificates*) dat zij door de Engelse mandaatsregering voor de verlening van een visum genoteerd waren. In totaal zaten er in de lente van '44 in Bergen-Belsen ca. dertienhonderd personen die de mandaatsregering tot Palestina wilde toelaten, maar de Duitsers wilden niet al die personen laten gaan: om te beginnen de Poolse

¹ A.v., p. 124-25.